

Краснова А.Н. Гидрофильный род Рогоз (*Typha* L.) (в пределах бывшего СССР). – Ярославль: «Принтхаус-Ярославль», 2011. –186 с. Рис.33. Библ.: ISBN 978-5-904234-21-8.

У монографії Алли Миколаївни Краснової, відомого українського і російського ботаніка, систематика вищих судинних рослин, представниці знаної у світі української ботанічної школи професора М.В.Клокова, узагальнені результати багаторічних досліджень систематики такого досить специфічного роду, як рогоз (*Typha* L.). Дослідженнями були охоплені величезні площі районів Європи і Азії, а саме території Давнього Середземномор'я. На великій кількості матеріалу, який було зібрано протягом кількох десятиліть, авторка дала монографічний опис роду, який включає 34 види, більшість яких описані нею як нові для науки. Вона вказала на роль представників рогозів у формуванні рослинного покриву, як домінуючих, субдомінуючих, едифікаторних та діагностичних видів багатьох рослинних асоціацій, які входять до складу угруповань гідрофільних формацій рослинного

світу. Монографія складається з шести розділів.

В першому з них висвітлені етапи історичного розвитку гідрофільної флори в період від нижнього девону до нинішнього часу. За цей період відбулася зміна різних флор –псилофітова флора, архептерисова, антраколітна, мезофітна та ангіофітна. Тут авторка приділила увагу такому питанню, як перехід квіткових рослин і взагалі судинних рослин у воду. Підтримуючи гіпотезу А.І.Кузьмичова (1992) про те, що перехід рослин з суходолу у воду був обумовлений «тиском життя», адже водне середовище є чужим для рослин і залишається до сих пір слабо освоєним, Алла Миколаївна глибоко переконана, що гідрофілія є боковою і «сліпою» гілкою екологічної еволюції. Причиною цього є ксерофільна організація, яка екогенетично закладена в архетипі первинних покритонасінних рослин. Такий хід еволюції вона пояснює таким явищем, як неотенія, яка за образним виразом А.Л.Тахтаджяна означає «розтягування юності», тобто відбувається спадкове закріплення у філогенезі витіснення кінцевих фаз онтогенезу початковими і проміжними, що приводить до великих еволюційних перетворень. У водному середовищі відбувається певна редукція покритонасінних організмів, при цьому зовсім або частково втрачаються багато ознак і пристосувань, які є у сухопутних рослин. Тобто відбувається девіація, яка полягає в тому, що водні організми за будовою вегетативних органів у певній мірі відповідають взагалі більш раннім стадіям розвитку наземних видів. Рід *Typha* відноситься до групи повітряно-водних рослин, його представники безпосередньо відчувають «тиск життя», що обумовлює їх екологічну експансію. Авторка підкреслює, що вони являють собою дуже численну групу і відрізняються великим запасом преадаптаційних можливостей, причому як у бік ксерофілії, так і в бік гідрофілії, тобто вони є мезогідрофітами.

Авторка наголошує, що водне середовище виявилось не зовсім придатним для життя покритонасінних. По-перше, воно значно раніше було освоєне конкурентними до вищих рослин нижчими рослинами – водоростями та величезною кількістю видів водних тварин. До цього треба було б ще вказати на значну кількість бактеріальних та

грибоподібних організмів у водному середовищі. По-друге, це обмеженість гідрофільних екоотопів – арили життя, в якій відбуваються процеси пристосувальної еволюції та процеси інтенсивного виокремлення.

Вказується, що обмеженість життєвої зони, простору обумовила малу кількість гідрофільних родин, у яких видовий склад рідко перевищує сотню видів. Цілковито логічно, що авторка з загальнобіологічних позицій робить висновок, що гідрофільні рослини, в тому числі і види роду *Рогоз*, представляють регресивну гілку, обумовлену дегенерацією їх організації у зв'язку зі спрощенням умов існування. Це приклад, коли ціною регресивної еволюції досягається біологічне процвітання групи організмів.

Другий розділ присвячений аналізу таксономічного вивчення роду *Typha*. Рід відноситься до монотипної родини *Typhaceae* Juss. Першим монографом роду був М.Кронфельд (1889). Про види роду знали ще Теофраст і Діоскорид, вивчали його Табернемонтан, Багін, Лобель, Клюзіус, Турнефор, Лінней, Гребнер, Б.Федченко, Є.Победімова, М.В.Клоков, Т.Леонова, Н.Цвельов, А.Краснова. При цьому найповнішою монографічною обробкою роду до початку досліджень А.М.Краснової залишалася праця Кронфельда.

У третьому розділі дуже детально описані морфологічні ознаки видів роду та їх таксономічне значення. Цю схему варто взяти на озброєння усім дослідникам, які займаються монографічною обробкою таксонів.

Четвертий розділ «Систематика роду *Typha*» займає найбільшу частину книги, в ньому дано описи двох груп рогозів. Першу групу складають неприквіткові види. Вони входять до складу двох секцій: *Sectio 1. Typha* з підсекціями: *Subsect. 1. Typha*, *Subsect. 2. Komaroviae* A.Krasnova, *Subsect. 3. Remotiusculae* A.Krasnova, *Sectio 2. Engleria* (Leonova) Tzvel. з підсекціями: *Subsect. 4. Laxmanniae* A. Krasnova; *Subsect. 5. Stenophyllae* A. Krasnova; *Subsect. 6. Mandshuriae* A. Krasnova. Другу групу складають приквіткові види секцій роду *Рогоз*: *Sectio 3. Elephantinae* A. Krasnova з підсекцією – *Subsect. 7. Elephantinae* A. Krasnova; *Sectio 4. Domingense* A. Krasnova з підсекціями: *Subsect. 8. Domingense* A. Krasnova; *Subsect. 9. Australes* A. Krasnova; *Sectio 5. Foveolatae* A. Krasnova; *Sectio 6. Brateatae* A. Krasnova. Далі йде мова про «Гібридизацію в роді *Typha* L.», тут дано опис *Sectio 7. Hibridae* A.Krasnova, в якій наводиться три гібридні види та дається пояснення гібридизації. Третю групу складають низькорослі види секцій підроду *Рогоз* *Subgenus Rohrbachia* (H.Riedl.) A.Krasnova *species degeneris proventus genus Typha* L. *Subgenus Rohrbachia* (H.Riedl.) A.Krasnova: *Sectio 8. Turanicae* A.Krasnova; *Sectio 9. Minimae* A.Krasnova; *Sectio 10. Rohrbachia* H.Riedl.; *Sectio 11. Gracillissimae* A.Krasnova. Після таксономічної характеристики кожної групи наводиться реконструкція екологічної еволюції неприквіткових, приквіткових та низькорослих рогозів. У всіх розділах монографії наводяться добротні ілюстрації морфологічних ознак видів, однак значно краще вони б виглядали і були б більш інформативними, якби були кольоровими.

В шостому розділі йдеться про філогенетичну реконструкцію роду, вказується, що гідрофільний вид *Typha* має досить чіткі тропічні корені і відомий ще з крейдового періоду. Форми крейдового періоду екогенетично були пов'язані з періодично заболочуваними окраїнами водойм. Авторка обґрунтовує припущення, що основні секції роду сформувалися ще в палеогені і тоді ж відбулася експансія видів по літораліях прісних і солонуватих водойм океану Тетис, тобто рід повністю сформувався в палеогені. В умовах теплих вод Тетису еволюція йшла в напрямку гіпергенезу, тому перевагу отримали гігантські форми, зокрема вид *Рогоз* широчезний (*Typha latissima* Br.). В останньому розділі дано опис морфологічних аномалій рогозів. Завершується книга великим списком літератури, який розміщений на 19 сторінках. Однак відсутній перелік сайтів Інтернету з відповідними публікаціями.

Треба відзначити, що авторка не просто навела своє бачення та описи таксонів, але й зробила дуже вдалу спробу реконструювати в часі і просторі екологічну еволюцію видів рогозів. Обговорення цих проблемних питань вона помістила після характеристик груп секцій.

Особливо цінно є те, що в монографії дано сучасні ключі для визначення видів усіх секцій. Є впевнення, що це дасть можливість правильно визначати види даного роду не тільки маститим ботанікам, а й студентам та магістрантам вищих навчальних закладів.

Без сумніву публікація даної монографії є значною подією у ботанічному житті багатьох країн.

Як побажання хотілося б, щоб ця оригінальна фундаментальна праця, присвячена пам'яті відомого вченого-ботаніка Анатолія Івановича Кузьмичова, чоловіка Алли Миколаївни, з яким вона пліч-о-пліч йшла багаторічним життєвим шляхом, була опублікована ще й мовою сучасної науки – англійською, якою користується переважна більшість ботаніків світу.

М.Ф.Бойко